

Samenvatting van het rapport. Het gehele rapport is te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar 'Alterra-rapporten'; nummer 1822).



Kansen voor de otter in de regio Nieuwkoopse Plassen - Reeuwijkse Plassen - Krimpenerwaard

Een haalbaarheidsstudie

D.R. Lammertsma
F.J.J. Niewold
H.A.H. Jansman
H.P. Koelewijn
A.T. Kuiters



Alterra-rapport 1822, ISSN 1566-7197

REFERAAT (gehele rapport)

Lammertsma, D.R., F.J.J. Niewold, H.A.H. Jansman, H.P. Koelewijn & A.T. Kuiters, 2008. *Kansen voor de otter in de regio Nieuwkoopse Plassen – Reeuwijkse Plassen - Krimpenerwaard: een haalbaarheidsstudie* Wageningen, Alterra, Alterra rapport 1822.. 101 blz.; 8 fig.; 7 tab.; 100 ref.

In deze haalbaarheidsstudie is gekeken naar leefmogelijkheden voor de otter in de regio Nieuwkoopse Plassen/Reeuwijkse plassen/Krimpenerwaard. Deze gebieden liggen binnen de Groene Ruggengraat in het Groene Hart van Zuid-Holland. Er komt een drietal vragen aan de orde: a) wat is de kans op spontane vestiging? b) zijn de betreffende gebieden geschikt voor de otter wat betreft aspecten als rust, voedsel, veiligheid met betrekking tot verkeer en de aanwezigheid van fuiken en de milieubelasting met toxische stoffen? en c) hoe levensvatbaar is een otterpopulatie, gegeven de draagkracht van het gebied?

Trefwoorden: Groene Hart, Groene Ruggengraat, habitatgeschiktheid, herintroductie, levensvatbaarheid, mitigerende maatregelen, Natte as, otter, verbindingzones

ISSN 1566-7197

Projectcode [BO-02-901 (Helpdesk EHS-cluster 2008)]

Foto's: Hugh Jansman

© 2008 Alterra

Postbus 47; 6700 AA Wageningen; Nederland

Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info.alterra@wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

H1 Inleiding

In deze haalbaarheidstudie is onderzoek verricht naar de leefmogelijkheden voor otters in de regio Nieuwkoopse Plassen/Reeuwijkse Plassen/Krimpenerwaard (zie kaart op pagina 16). Deze gebieden kunnen belangrijke kerngebieden voor otters vormen in het Groene Hart van Zuid-Holland. Daarnaast kunnen deze gebieden meer samenhangend met elkaar en met andere delen van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) verbonden worden door realisatie van de robuuste ecologische verbinding de Groene Ruggengraat.

In de komende jaren (voor 2018) worden in het kader van realisatie van de EHS en van de robuuste verbinding Groene Ruggengraat duizenden hectares nieuwe natuur ingericht en ontwikkeld in het studiegebied. Hierover zijn afspraken gemaakt tussen het ministerie van Landbouw Natuur & Voedselkwaliteit (LNV) en de provincie Zuid-Holland. De robuuste verbinding Natte As ('Groene Ruggengraat' in het Groene Hart) moet de biodiversiteit van de ecosystemen 'Moeras, struweel en groot water' en 'Grasland en klein water' op nationale en regionale schaal ondersteunen en in sommige deeltrajecten ook soelaas bieden voor onvoorziene risico's. Waar binnen de EHS inclusief de robuuste verbinding infrastructurele barrières voorkomen, zijn deze via het Meerjarenplan Ontsnippering (MJPO) geagendeerd om in de komende jaren te worden opgelost. De ontsnippering van rijksinfrastructuur is daarbij van rijksmiddelen voorzien.

Deze haalbaarheidsstudie heeft als doel een drietal vragen te beantwoorden:

- a) Wat is de kans op spontane vestiging?
- b) Habitatgeschiktheidsanalyse: zijn de betreffende gebieden geschikt voor otters wat betreft aspecten als o.a. rust, voedsel, veiligheid met betrekking tot verkeer en de aanwezigheid van fuiken en de milieubelasting met toxische stoffen en wat is de geschatte draagkracht van het gebied qua aantallen te herbergen otters?
- c) Levensvatbaarheid van de otterpopulatie: hoe levensvatbaar is een otterpopulatie, gegeven de draagkracht van het gebied?

Om deze vragen goed te kunnen beantwoorden worden zij in perspectief gezet door in te gaan op de ecologie van de otter en de historie van de otter in deze regio.

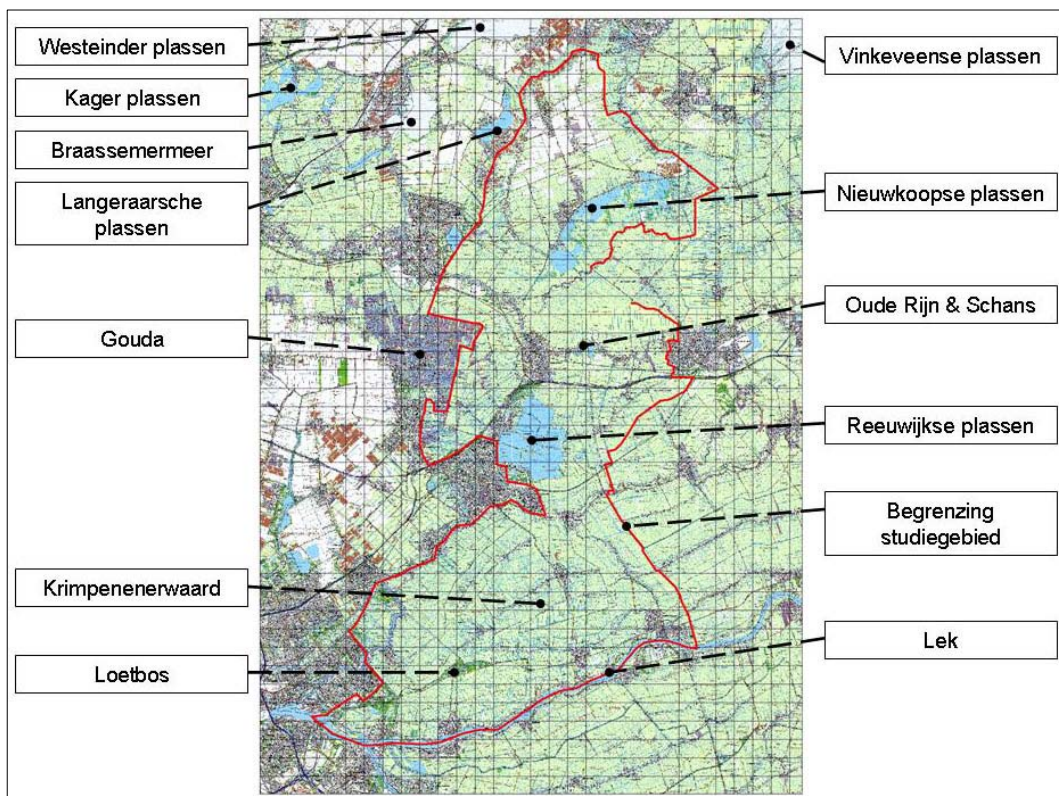
H2 Ecologie

De otter is een toppredator van de natte natuur. De soort is als viseter gebonden aan water met voldoende vis en oevers met voldoende dekking. De otter is een belangrijke indicatorsoort voor natte natuur en doelsoort voor de Groene Ruggengraat. De soort heeft een uitgesproken kwaliteitsstrategie: hij krijgt weinig jongen die relatief lang seksueel onvolwassen blijven. Omdat de soort zo mobiel is en een groot leefgebied bestrijkt, is hij kwetsbaar voor aanrijdingen. Dat geldt zeker voor zwervende jonge dieren op zoek naar een eigen territorium. Dat maakt dat de soort, in ons door veel wegen doorsneden land, voorlopig nog kwetsbaar blijft. Een

geringe toename van de gemiddelde sterfte of een afname van de voortplantingscapaciteit kan de populatie al onder druk zetten.

De habitateisen van de otter overlappen met het habitat van andere belangrijke doelsoorten die thuishoren in de natuur die bij deze regio hoort, zoals purperreiger, bever, zwarte stern, groene glazenmaker, noordse woelmuis, ringslang en roerdomp.

De otter staat op de rode lijst voor zoogdieren (status 2004: in het wild verdwenen in Nederland) en is in Nederland (via de Flora en fauna wet) en in Europa (Habitatrichtlijn Bijlage 4) beschermd. Het Utrechts Hollands plassengebied is in het soortbeschermingsplan otter aangewezen als een van de vier grote kerngebieden voor otters in Nederland.



Figuur 1: Het studiegebied (met een rode lijn begrenst).

H3 Historisch perspectief

De otter kwam tot voor kort altijd voor in de westelijke laagveen- en rivierenregio van het Groene Hart. In de twintigste eeuw is de otter in de hele Noordwest Europese regio sterk achteruitgegaan. In Zuid-Holland en de rest van het Groene Hart is de soort in de jaren '70 uitgestorven, in de rest van Nederland is dat eind jaren '80 / begin jaren '90 gebeurd. De laatste otters kwamen voor in de Friese en Overijsselse laagveenregio. De oorzaken van uitsterven lagen in de vernietiging en versnippering van het leefgebied, verkeerssterfte, verdrinking in visfuisen, vervuilende stoffen in het leefmilieu en illegale bejaging.

Door gericht aan vermindering van deze oorzaken te werken is de herintroductie van de otter in Nederland (in noordwest Overijssel en zuidwest Friesland;

www.otter.alterra.nl) een succes. Ook elders in Europa zijn herstelmaatregelen succesvol. Door sterk toegenomen tolerantie (van mensen), mitigerende maatregelen, aanpassingen aan fuiken en herstel van zijn leefgebied is de otter inmiddels weer in aantal en verspreiding toegenomen.

Punt van grote zorg voor de uitgezette populatie otters in Nederland blijft de hoge verkeerssterfte die de belangrijkste sterfteoorzaak vormt. Daarnaast heeft de populatie als gevolg van de geïsoleerde status en de beperkte omvang te kampen met genetische verarming en inteelt. Vooralsnog heeft dat niet tot een afname van de vitaliteit van de populatie geleid, maar uitwisseling met omliggende otterpopulaties is voor een duurzame toekomst wel noodzakelijk. Daarbij wordt primair gefocust op uitwisseling met de Duitse populatie. Uitwisseling met een andere, niet verwante, toekomstige populatie in Nederland zou ook de duurzame instandhouding van de soort in Nederland kunnen verbeteren.

H4 Kans op spontane vestiging

De meest logische verbindingsroute vanuit de populatie in Noordwest Overijssel naar het Groene Hart lijkt via de randmeren – Naardermeer – Vechtplassen – Vinkeveense Plassen/Botshol te lopen. Deze route is ruim 100 km lang en is geheel onderdeel van de robuuste verbinding Natte As/Groene Ruggengraat. De verbinding functioneert echter nog niet als zodanig. Met name in het Groene Hart ontbreken nog schakels tussen bestaande natuurgebieden. In het hele traject komen bovendien infrastructurele barrières voor. Een aantal daarvan zijn in het kader van het MJPO geagendeerd om in de komende jaren te worden opgelost. Een flink aantal belangrijke knelpunten is beleidsmatig echter niet geagendeerd en staat niet op de nominatie te worden opgelost. Het betreft met name een aantal sluizen/stuwen in het randmeertraject en tal van provinciale wegen door het hele traject. Deze zullen indien ze niet worden opgelost een belangrijke barrière blijven vormen voor de bereikbaarheid van het studiegebied voor otters vanuit de gevestigde populatie in noordwest Overijssel.

Indien het tracé van Weerribben via randmeren is ingericht en ontsnipperd, is het een kwestie van afwachten hoe snel otters vanuit de bestaande populatie het studiegebied kunnen bereiken en daar een levensvatbare populatie kunnen vormen. Vanuit inmiddels opgedane ervaring met de verspreiding van otters vanuit de uitzetplek en de daar ontwikkelde populatie blijkt dat verplaatsingen over grote afstand vrij snel mogelijk zijn. Het gaat dan meestal om individuele jonge mannetjes die op zoek zijn naar geschikt leefgebied. Het vestigen van een populatie neemt beduidend meer tijd in beslag. Op basis van literatuur en verspreidingsmodellen wordt aangenomen dat uitbreiding vanuit de huidige populatie door geschikt leefgebied ongeveer 10 km/jaar zal bedragen. Het Natte As/Groene Ruggengraat tracé via de randmeren naar het Groene Hart is echter niet de enige richting die otters vanuit de huidige populatie uitkunnen. Dit tracé is bovendien niet optimaal ingericht en ontsnipperd. Onze verwachting is dat het aannemelijker is dat otters eerder richting Friesland of richting IJsseldal zullen migreren.

Gezien de nog bestaande en niet geagendeerde infrastructurele knelpunten in het randmeren-Groene Hart tracé, de afstand tot het studiegebied vanuit de bestaande

populatie in zuidwest Overijssel, de aanname van een gemiddelde verspreidingssnelheid van 10 km/jaar en de alternatieve migratierichtingen die voor de otter aanwezig zijn, verwachten wij niet dat de otter het studiegebied binnen 10-20 jaar zal koloniseren en er zich een zelfstandig functionerende subpopulatie zal vestigen.

H5 Draagkracht van het studiegebied

Met betrekking tot waterwegen, voedselaanbod, oeverstructuur, vegetatie en dekking ziet het studiegebied er kansrijk uit, in het bijzonder indien de geplande maatregelen met betrekking tot EHS en Groene Ruggengraat zijn gerealiseerd. De biomassa vis is prima getuige ook de positieve trend van andere visetende soorten in het studiegebied. Qua dekking kan veel winst worden behaald door een goed doordacht en uitgevoerd oeverrandbeheer met dagrustplaatsen en nestlocaties. Een goed oeverrandbeheer kan tevens geleidend werken voor het zwerfgedrag van otters tussen de verschillende natuurgebieden en zodoende proberen verkeersrisico's en wegtrekken te voorkomen. Om de dagrustplaatsen veilig te laten zijn voor verstoring is zonering van de recreatie gewenst.

Er zijn weinig gegevens over vervuilende stoffen uit het studiegebied beschikbaar gekomen. Vooralsnog lijken PCB's en zware metalen van weinig invloed op de gezondheid van otters. Dit kan echter veranderen indien er voedselschaarste dreigt. Aanbevolen wordt alsnog een aanvullende analyse uit te voeren in geval er daadwerkelijk otters zullen worden uitgezet.

Onder de huidige omstandigheden zullen otters worden blootgesteld aan grote risico's op vroegtijdige sterfte als gevolg van de kans op aanrijdingen bij het oversteken van de vele en drukke wegen. Naast het realiseren van de robuuste verbinding zijn mitigerende maatregelen dan ook beslist noodzakelijk. In het studiegebied komen veel visfinken en muskusratbestrijdingsmiddelen voor. Het is noodzakelijk dat alle visfinken van een raster of stopgrid worden voorzien zodat otters daar niet in kunnen zwemmen en vervolgens verdrinken. Bij de muskusratbestrijding is het gewenst dat alleen vangmiddelen worden gebruikt die niet riskant zijn voor otters en dat waterwegen niet volledig worden afgesloten met vangmiddelen waardoor otters wegen moeten oversteken (met alle risico's van dien).

De inrichting van veenweidegebieden voor de doelsoort grutto, zoals bijvoorbeeld in de Krimpenerwaard, hoeft geen belemmering te vormen voor het voorkomen van de otter. Otters kunnen prima overleven in weidegebieden met vele watergangen en voedsel mits er dagrustplaatsen aanwezig zijn. Van belang is dus dat er in dergelijke gebieden elke paar vierkante kilometer één of meerdere ruigere dekkingsplaatsen aanwezig zijn die tevens (deels) uitgesloten worden voor recreatie. De grotere bosschages zoals de aanwezige eendenkooien zouden dan als voortplantingsgebied kunnen worden beheerd.

Het Groene Hart en omgeving biedt meer potentiële leefruimte voor otters dan het in deze haalbaarheidsstudie beschouwde deelgebied. Twee belangrijke potentiële leefgebieden zijn de Biesbosch en het complex van Vechtplassen en Naardermeer. Met name het laatstgenoemde complex zou vanwege verbinding en uitwisseling met de kop van Overijssel bij het project moeten worden betrokken.

Volgens een conservatieve schatting zou, onder de hierboven genoemde randvoorwaarden (realisatie EHS en mitigerende maatregelen) in de geïnventariseerde gebieden in Zuid-Holland ruimte zijn voor tenminste 11-16 volwassen vrouwtjes en 4-6 volwassen mannetjes (totaal 15-22). Een gezonde en reproducerende populatie bestaat daarnaast ongeveer voor de helft uit nog niet volwassen dieren, waardoor de totale draagkracht wordt geschat op 30-44 otters.

H6 Modelanalyse

Modelscenario's naar de levensvatbaarheid van een otterpopulatie wijzen uit dat een basisvoorwaarde is dat de omvang van het potentiële leefgebied groot genoeg moet zijn. Het moet tenminste 30-50 otters kunnen herbergen met een vrije uitwisseling tussen de deelgebieden. Afhankelijk van de mate van mortaliteit en het effect van inteelt, lijkt een kwetsbare tot levensvatbare populatie mogelijk. In geen van de scenario's bleek de genetische diversiteit voldoende hoog te blijven om op termijn een gezonde genetische diversiteit te behouden.

Vestiging van een metapopulatie in twee gebieden (Reeuwijk e.o. en het Vechtplassengebied of Biesbosch), verbonden via de Groene Ruggengraat, verhoogt de overlevingskans en de genetische diversiteit. Echter, ook een metapopulatie van 2 x 50 dieren is niet voldoende om inteelt depressie met zekerheid te voorkomen. Hiervoor dient de otter een groter verspreidingsgebied te hebben.

Realisatie van de geplande robuuste verbinding tussen de moerasgebieden in de kop van Overijssel met de potentiële leefgebieden in Zuid-Holland, die het mogelijk maakt dat otters betrekkelijk veilig kunnen migreren, is daarom zeer wenselijk.



Zwemmende otter in typisch Nederlands habitat.

H7 Conclusies en aanbevelingen

- Het studiegebied is potentieel zeer geschikt voor otters. Dit blijkt uit historische/recente aanwezigheid en uit een landschaps- en milieuanalyse.
- Voor een duurzaam op zichzelf staande populatie is in de huidige situatie onvoldoende leefgebied in het onderzoeksgebied beschikbaar en zijn er nog teveel onveilige situaties die mitigatie behoeven.
- Met het uitvoeren van voorgenomen natuurbeleid (realisatie EHS inclusief robuuste verbinding Groene Ruggengraat) en enkele relatief kleine aanvullende maatregelen (uitrasteren van enkele wegen, oeverrandbeheer, realisatie dagrustplaatsen, aanpassen visfuisen en muskusratbestrijding), die veelal kunnen worden meegekoppeld met voorgenomen beheer en herinrichting, kan het gebied geschikt worden gemaakt voor een populatie dieren die geruime tijd op zichzelf kan leven, maar waarvoor op den duur uitwisseling noodzakelijk blijft met andere populaties.
- Grotere delen van het Groene Hart, met name de aanwezige plassengebieden, zijn potentieel geschikt als leefgebied voor otters. Door deze mede te beschouwen en beter in te richten en te beheren als otterleefgebied, kan de draagkracht van het studiegebied voor otters sterk toenemen. Direct aansluitend aan het studiegebied kan gedacht worden aan de Alblasserwaard en aan ‘de Venen’, met name de Vinkeveense Plassen en Botshol. Ook de meer noordelijk en westelijk in Zuid-Holland gelegen plassen bieden potentieel leefmogelijkheden voor de otter en een uitbreidingsmogelijkheid voor het in het studiegebied beschouwde leefgebied.
- Aansluitend aan het studiegebied met directe omgeving zijn nog twee belangrijke potentiële leefgebieden voor de otter aanwezig. Het betreffen de oostelijke Vechtplassen-Naardermeer en de Biesbosch. Deze gebieden zullen met het onderzoeksgebied verbonden worden via de robuuste verbinding Groene Ruggengraat. Als zich een aparte deelpopulatie in een van beide gebieden zou vestigen en de uitwisseling met een in het studiegebied tot stand te komen deelpopulatie voldoende zou zijn, zou de draagkracht voor otters en daarmee de levensvatbaarheid van de otterpopulatie in deze regio met een factor 2 toenemen.
- Ondanks deze uitbreiding van het leefgebied voor otters in het Groene Hart en de Biesbosch zal om inteelt te voorkomen op den duur uitwisseling met andere populaties otters noodzakelijk zijn. Daarom is het van belang dat ook gewerkt wordt aan uitwisselingsmogelijkheden voor otters met de bestaande populatie in noordwest Overijssel via de Veluwerandmeren en de grote rivieren.
- Op landschapniveau bestaan geen principiële strijdigheden tussen eisen die de otter stelt of eisen die weidevogels stellen.

Het gehele rapport is te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar ‘Alterra-rapporten’; nummer 1822).